

Ի Շ աւարչան գունդագունդ
 Յեռեալ 'ի պար թունդ 'ի թունդ ,
 Ի յաղթանակ՝ օն անդր յառաջ ,
 Ի յաղթանակ՝ մի ձախ մի յաջ .
 () ն անդր յառաջ
 Սի ձախ մի յաջ
 () ն անդր յառաջ .
 Հասկ օն յառաջ
 Ի յաղթանակ :

Հ . Ղ . Մ

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Սարգսն զանազան էլիմաներու ասի ունեցած յարկութիւնները :

ԲԱՐԵՆԱՌՆ գօտիններուն ծայրը՝ բեւեռային շրջանակէն ասդին բնակող ազգերը ընդհանրապէս շիկամաղ են, կապոյտ աչուրներով, գոյներնին ճերմակ ու բարձրահասակ . բնութեամբ կտրիճ, պատերազմասէր, անհանդարտաբարոյ ու ձեռուրնին արիւնի վարժեցուցած են : Իրենց մասնաւոր ախտ մը կրնանք սեպել հայրենի երկրին անսիրելութիւնը . վասն զի ինչուան Միքիկէի ներսերը կ'երթան բնակելու, և Լաբուպական ազգաց շատերուն ծագումը այս հիւսիսային ժողովուրդներէն առաջ եկած կը կարծուի : Բեւեռային շրջանակին տակը բնակողներէն բոլորովին տարբեր են ասոնք՝ թէ բարուք և թէ սովորութեամբ :

Թաթար ազգը, ընդհանուր խօսելով, գրեթէ իրեն բազմութեամբը՝ Միսիոյ ընդարձակածաւալ երկրին մեծ մասը գրաւած է : Դէմքերնին շատ տգեղ է, տժգոյն և թուխ, ու միջահասակ են . բայց իրենց մարմնոյն կորովութեամբը շատ անուանի են : Թաթարներէն աւելի տգեղ ու անշնորհք կերպարանք ունին Վալուխները, որ

Լասպից ծովուն քովերը կը բնակին՝ Ռուսաց և Սեծ Թաթարստանի մէջ տեղը . լայն դէմք մը ունին ասոնք և տափաքիթ են, աչուրնին պզտիկ ու մէկ մէկէ վեց մասնաւոր հեռու : Թէպէտ Թաթարներէն շատերը Ղենաց և արևելեան Ռուսաց հետ խառնուեր են, բայց իրենց ցեղին նշանները չեն փոխած : Ռուսներէն շատերը Թաթարի դէմք ունին, և անոնց պէս մարմիննին քառակուսի է, ազգրնին հաստ և սրունքնին կարճ : Ինքնագլուխ կամ անկախ Թաթարաց երկիրն երթալու որ ըլլաս՝ աւելի շնորհք ու կերպարանաց համեմատ վայելութիւն կը տեսնես վրանին . Ղենացիք ալ աւելի ասոնց կերպարանքովն են, և ինչպէս հաւանական կ'երևնայ՝ մէկ ցեղէ առաջ եկած պիտի ըլլան : Իսոնք Միսիոյ արևելեան կողմը բնակող ժողովրդոց մէջ՝ ամենէն հին ու քաղաքակիրթ ազգը սեպուած են . մօրուք չունին, մորթերնին ալ թխագոյն է, և Ղաբոնացոցմէ քիչ կը տարբերին . վասն զի անոնք աւելի դէպ 'ի հարաւ բնակելնուն պատճառաւ աւելի սեւամորթ են և մեծաչուի ու բարձրայօն : Բուրներնուն տեսութիւնը շատ զօրաւոր է, գլուխնին մեծ ու վզերնին կարճ . մազերնին ալ սև ու խիտ : Բնաւորութեան մէջ զարմանալի նմանութիւն մը կը տեսնուի Ղենաց ու Ղաբոնաց մէջ . վասն զի այս երկու ազգն ալ զիջող, հետաքրքիր, համբերող, արդարասէր, քաջասիրտ, բայց միանգամայն դիւրահաւան ու հպարտ են : Լանանց մէջ յարգի ու ազնուակա-

նութեան սեպուած է՝ պղտիկ ոտք ու նենալը . անանկ որ վեց տարեկան պղտի տղու մը ոտքի ամանը կարենայ իրեն յարմարիլ . անոր համար ալ է որ պղտի կութէ կը սկսին՝ մասնաւոր երկաթնէրով աղջկանց ոտքը սղմել : Ուրիշ սովորութիւն մ'ալ ունին որ Միտոյ մէկալ ազգաց մէջ ալ կը տեսնուի , աղջկանց քիթը տափկել . Սալապարի , Պարսից ծոցուն ու Վալիֆոռնիայի մէջ ալ այս սովորութեան բոլորովին ներհակը կը տեսնուի , և ամէնքն ալ իրենցը աղէկ կը կարծեն . որով յայտնի կ'իմացուի թէ բարբն ու բնաւորութիւնը որչափ մեծ ազդեցութիւն ունին մարդկային ախորժակաց վրայ . վասն զի ասոնք աղջիկ տղայոց ունեւորը կը ծակեն , անկէ մատանի , գինդ և ուրիշ զարդեր կ'անցընեն . և այս տգեղ պաճուածները անանկ ակնահաճոյ ու վայելուչ կ'երևնայ իրենց , ինչպէս մեր երկիրներուն բնակչացը՝ կանանց ականջէն կախուած գինդերը : Արազիլի վայրենիներն ալ աւելի արտաւոր սովորութիւն մը ունին . ստորին շրթունքներն կը ծակեն , ու մէջը կանաչ քար մը , ու փղոսկրէ գլանիկ մը կը հաստատեն :

Վորէացոց ծագումն ալ Ղենաց մէ առաջ եկած է . վասն զի նոյն լեզուն , սովորութիւնները և տերութեան տեսչութիւնը կը բանեցընեն . Վորէա ըսուած Միտոյ թերակղզոյն մէջ կը բնակին ասոնք , որ Ղենաստանի և Ղաբոնի մէջտեղը կ'իյնայ : Ղենաց կերպարանքը ունին նաև Վոյնիլինացիք , թաւաքինացիք , Սիամացիք , Փէկուացիք , Մաքանի բնակիչները , ու ասոնց մերձակայ բոլոր ժողովուրդները : Տարբերութիւննին միայն գոյներնուն վրայ է , որ քիչ մը կը զանազանուի՝ ամէն մէկերնուն բնակած երկրին լեռնոտ կամ դաշտային ըլլալուն պատճառաւ : Երկայն ականջ ունենալը ասոնց մէջ շատ յարգի սեպուած է . անոր համար ոմանք քաշելով կ'երկրնցընեն իրենց ականջը . ուրիշներն ալ բլթակներն այնչափ կը ծակեն որ մէջը մատ կը սղմի , և շատերուն ականջը

ինչուան ուսերնին կը հասնի : Սիամացիք ալ մասնաւոր վէճիչով մը տարուէ տարի ակումնին կը ներկեն , որ մեծ գեղեցկութիւն կը համարին :

Ղաւայի բնակիչքը թաթարաց ու Ղենաց շատ նմանութիւն ունին . ընդհակառակն Սալայի , Սումատրայի և ուրիշ մերձակայ կղզեաց բնակիչքը , իրենց գոյնին ու մարմնոյն ձևովը շատ կը տարբերին . և այս բանիս հաւանական պատճառը զայն կը համարին բնապատումը թէ հնդկային արշիպեղագոսին բնակիչքը՝ շատ ազգերէ ձևացած են , ու ինչուան Եւրոպայէն ալ եկեր հոն տեղուանքը բնակեր են գաղթականութեամբ : Վանի որ հիւսիսային կողմերուն մօտենաս , Սանիլեան ու Փիլիպպեան ըսուած կղզիները առջևդ կու գան , որոնք այլ և այլ ատեն Սպանիացոց , Հնդկաց , Ղենաց , Սալապարաց ու սևերուն հետ վերաբերութիւններ ունեցած ըլլալով , իրենց կրիմային տակ եղած ժողովուրդներէն ամենէն աւելի խառն դէմք ու տարբեր բնաւորութիւն ստացեր են : Տեղացի սևերուն մէջ ալ զարմանալի տարբերութիւններ կը տեսնուին , մի և նոյն կղզոյն մէկ կողմը բնակողը՝ բոլորովին այլակերպ քծաղբութիւն ունենալով միւս կողմինէն : Ղանապարհոյդք բնութեան մէջ տեսնուած այս յատկութիւնները մեկնելու համար տեսակ տեսակ պատճառներ մէջ կը բերեն , որոնց դժուարին կ'երևնայ հաւատարմ :

Փափուններուն և նոր Կուինէայի բնակչաց մորթին գոյնը բոլորովին թիուտիպ է , Միլիկեցոց շատ նմանութիւն ունենալով , թէպէտ և բնակութեան տեղերնին երկու հազար երկու հարիւր զաղդիական փարսախ հեռու է իրարմէ : Ս'էկ մասի հաստութեամբ ու չորս բթաչափ երկայնութեամբ սեպ մը կ'առնուն ասոնք , և ռնգունքնին ծակելով անոր մէջը կ'անցընեն , գեղեցկութիւն սեպելով . ականջնին ալ նոյն պէս կը ծակծրկեն , առաջնին նման զարդեր անցընելու համար :

Երբ հոլանտայի բնակիչքը () գէն

դաջուոյ հետ շատ նմանութիւն ունին . բարձրահասակ են , ուղղաբերձ ու չոր- չորուկ : Արտեանունքնին միշտ կէս գոց է , աչուրնին այն կողմերուն խայթող ու փնտսակար ճանձերէն պահպանելու հա- մար : Շատ խեղճ է այս ժողովուրդը , ու գրեթէ անբաններուն կը մօտենան : Արք և կանայք երեսնական հոգի խումբ խումբ խառն կը բնակին . ոչ տուն ու- նին և ոչ անկողին , ու ծառի մը կե- ղևով իրենց մարմինը կէս մը կը ծած- կեն . կերածնին ալ պղտի ձկներ են որ մասնաւոր արուեստով ծովուն եզերքնե- րէն կ'որսան : Աղէկ որ Անգղիոյ գաղ- թականաց հոն ոտք կոխելուն պատճա- րաւ , քաղաքականութեան բուռն զօ- րութիւնը անոնց վայրենի մտացը վըսյ ազդել սկսաւ , ու կամաց կամաց գովե- լի նմանողութեան ջանք մը սկսան ու- նենալ :

Պողոք , Սարաթացիք ու հնդկային թերակղզոյն մէջի բնակող ուրիշ ազ- գերն ալ , ընդհանրապէս աւելի եւրո- պական գծադրութիւն ունին . իսկ մոր- թերնուն գոյնը միօրինակ ձիթագոյն է : Պողոլի կանայք իրենց մարմնոյն մորթը գոյնզգոյն կը ներկեն , ու բուսոյ արմատ- ներուն հիւթովը՝ ծաղկերն կը ձևա- ցրնեն վրան : Պէնկալացիք Պողո- ներէն աւելի դեղնագոյն մորթ ունին . ու իրենց մեծ շահավաճառ սեպուած է , անգութ մարդատեցութեամբ գերի ծախելը . բայց ուրիշ կողմանէ քաղ- ցրաբարոյ են և վայելչադէմ : Վորո- մանտէններն ու Սալապարները բոլորովին սև են , ու Պէնկալացիներէն աւե- լի վայրագ բնութիւն ունին : Պանիան- ները ամենեւին միս ուտելու սովորու- թիւն չունին . և սպանութենէ անանկ զդուռմ մը կը զգան որ պղտի միջատ մ'ալ ստաննելու ձեռուրնին առաջ չե- թար : Վալիբութները ձիթագոյն են , ու բաղմակնութիւնը մէջերնին արգի- լուած է , բայց մէկ օգնուական կնիկ մը կրնայ բաղմայր ըլլալ : — Սէյլան կղզին շատ բաղմամարդ է , ու մէջը երկու զա- նազան ազգ կայ որ իրարմէ թէ կրօնիւք , թէ բարութ և թէ կառավարութեամբ

կը զանազանին : կղզոյն հիւսիսային կողմերը կը բնակին Պետա ըսուած վայրենիները , որոնց մորթը աժգոյն ճերմակ ու մազերնին կարմրագոյն է . ծառախիտ ու անմարդի անտառներու մէջ առանձնակեաց կեանք մը կը վա- րեն . ցեղ ցեղ բաժնուած են ասոնք , ու մէկ գլխոյ մը կը հնազանդին , և իրենց սովորութիւններովն ու բարքովը Սկովտիոյ լեռնակամայ շատ նմանու- թիւն ունին : Վետերով կենդանիներ կ'որսան , ու ոմոնց միւր եփելու սովո- րութիւն չունին , այլ մեղրի մէջ խառ- նած՝ հում հում կ'ուտեն : Հաւանա- կան կ'երենայ թէ ասոնք , ինչպէս նաև Ղաւայի Չաբրէլա ըսուածները Ա- րուսացուցմէ առաջ եկած են : Սէյլանի բարեխառն կողմերը Վինկուլացիները կը բնակին , որոնք սև են , ագեղ և մերկ չեն , և բռնաւորներու կը հնա- զանդին . քաղաքական կենաց սկզբունք- ները մտած է մէջերնին . բայց խարդախ են բարքով , շողքօրթ ու շահասէր , որ ընդհանուր ախտեր կրնան սեպուիլ ա- մենայն գերի ժողովուրդոյ :

Սալտիվացիք , որ հնդկաստանի ծո- վուն կղզիները կը բնակին , Արուսա- ցոց շատ կը նմանին . կաղմուածքնին վայելուչ ու համեմատ է , միայն իրենց ձիթագոյն մորթովը անոնցմէ կը տար- բերին : Բայց որովհետև իրենց արիւնը ուրիշ շատ ազգաց հետ խառնած է , ա- նոր համար մէջերնին ճերմակ կանայք ալ կը գտնուին , որ չափէ դուրս անառակ , խառնագենաց և անհաւատարիմ են : Իսկ Սալաիվեան կղզիներուն ժողովուրդը բնական մաքրասէր , աշխոյժ , ճարտար և արուեստից ու գիտութեանց յարգը ճանչցող են , մասնաւորապէս աստեղա- բաշխութեան մեծ յարգ կուտան : Այս կղզիներուն գլխաւոր օրէնքներուն մէկն ալ տղոց դաստիարակութիւնն է . ամէն աստիճանի մարք , նոյն իսկ թագուհիք , պարտական են տղաքնին իրենք սնու- ցանելու , և ամենեւին չեն խանձարբեր : Տղան իննամսական եղածին պէս ոտք կ'ելէ , եօթը տարուան կը թլփատուի և ինը տարուան ուսման կը արուի :

